

Cem Törenlerinin Semiotik Analizi

The Semiotic Analysis of Cem Rituals

Семиотичен анализ на церемониите на джема

Gülden ÜZÜM*

ÖZET

İslâm dini ve tasavvufu içerisinde bir öğreti olan Alevîlik-Bektaşîlik kültür ve tarihimizin en önemli unsurlarındandır. Alevî-Bektaşîlik, Türklerin; İslâm dininin Ehl-i Beyt ve On İki İmam öğelerini temel alarak Orta Asya'da, Horasan'da sahip olup yüzyıllar öncesinden devam ettirilerek getirdikleri ulusal kültür unsurlarının bir sentezidir.

Alevîlik, dinî ve sosyal organizasyonları geliştirirken Türk kültür ve tarihi açısından da önemli gelişmelere sebebiyet vermiştir.

"Cem", "Kurban", "Cem törenleri", "Ayin-i Cem" adları altında yapılan dinî törenler, Alevî-Bektaşî geleneğinde çok önemli yerleri olan ve çok önem taşıyan birer müessese olarak karşımıza çıkarlar. Alevîlik sosyal hayatın yaşanan tüm açmaz ve sıkıntılarını hukuksal bir tertibat geliştirerek "cem" in içine almıştır.

Bu çalışmada amaç; cem törenlerine yapısalcı açıdan bakarak göstergenin altında yatan gösterileni ortaya çıkarmak ve cem törenlerinde toplumsal bir işleve sahip olan semahın figürlerindeki anlamı göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Alevîlik-Bektaşîlik, Cem töreni, Semah.

ABSTRACT

Alevism and Bektashism, which are a doctrine in the sufism and religion of Islam, are one of the most important cultural and historical elements. Alevism and Bektashism are the synthesis of national culture that Turks had in the middle Asia and Khorasan and that kept in terms of Ehl-i Beyt and Twelve Imam.

Alevism has provided many developments in terms of Turkish culture and history while developing religious and social organizations.

The religious rituals that are performed in the name of "Cem" "sacrifice" "Cem rituals" "Ayin-i Cem" have a great importance in Alevî-Bektaşî tradition. Alevism included the social troubles and dilemma by developing a legal arrangement into "cem".

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

The aim of this study is to show the figures of semah that have a social function in cem rituals and to reveal the visible things from the point of structural form.

Key Words: Alevism-Bektashism, Cem Ritual, Semah.

РЕЗЮМЕ

Алевизмът-бекташизмът, който е едно учение вътре в ислямската религия и в мистицизма, е един от най-важните елементи на културата и историята ни. Алевизмът-бекташизмът, който взема за основа принципите на любов към семейството на Мохамед по линия на Али и Фатима и култа към 12-те имама, е един синтез на елементите на националната култура на тюрките /турците/, които съществуват в Средна Азия и Хорасан векове наред и са пренесени от тях в Анадола.

Алевизмът при разширяването на религиозните и социалните организации е дал важни специфики и от гледна точка на турската култура и история. Религиозните церемонии, които се изпълняват под имената “Джем”, “Курбан”, “Джем айинлери”, “Айн-и Джем”, имат много важно място в алевийско-бекташийската традиция и са едни институции, натоварени с голямо значение.

Целта на тази работа е да се погледнат церемониите на джема от структурен, организационен аспект и да се представят нещата, които стоят зад видимото, както и да се представи смисълът на фигуралните движения на танца сема, който е едно социално действие в церемониите на джема.

Ключови думи: Алевизъм-бекташизм, Церемония на джема /Джем айини/, Сема

Türkler binlerce yıllık geçmişe sahip bir millet olarak zengin ve dinamik bir tarihî, kültürel birikime sahiptirler. Bilim disiplinleri arasında farklı perspektiflerde ifade bulan “kültür”, sosyo-antropolojik açıdan, insan topluluklarının toplumsal hayatla ilgili tüm maddî ve fikrî üretimleri şeklinde tanımlanabilir (Kılıç vd., 2007:3).

Evrensel uygarlık tarihi, milletlerin millî kültürlerinin karşılıklı geçişleri ve etkileşimleri ile oluşur. Uygarlık milletlerin tarihi boyunca oluşturdukları millî unsurlarının eklemelik bir organizasyonudur.

Dünya tarihinin ve medeniyetinin önemli ekollerinden biri Türk kültürüdür. Türk kültürü, Türk toplumlarının tarihleri boyunca yaşadıkları, geliştirdikleri, düşündükleri objelerin bir bütünü niteliğindedir. Türkler tarihî seyir içerisinde Orta Asya toprakları merkez olmak üzere farklı coğrafyalarda önemli siyasî organizasyonlar oluşturmuşlar, çeşitli felsefî ve inançsal kimliklere dâhil olmuşlardır. Başlangıçta Asya, devamında Avrupa ve Afrika kıtalarına kadar etki ve denetimleri ulaştırarak hem farklı kültürleri etkilemişler hem de farklı kültürlerden etkilenebilmişlerdir. Bu sosyolojik dönüşüm, Türk kültürüne nicelik ve nitelik açısından büyük bir dinamizm kazandırmıştır (Kılıç vd., 2007:4).

Kültürler farklı sosyal yapı ve kurumlar üzerine organize olurlar. Din toplumların kültür yapılarının oluşumunda temel kurumlardan biridir. İnanma istemi bireyin psikolojik, düşünsel dünyasından başlayarak din adı altında kitleleşir ve kamusal alana taşınır.

Türkler tarihleri boyunca değişik inanış ve dinleri yaşam alanlarına alarak inanç kültürlerinde farklı kimlikler oluşturmuşlardır. Türklerin bu inançlarla olan münasebetleri tarih ve kültürlerine katkıda bulunarak Türk kültür tarihine önemli unsurlar kazandırmıştır (Kılıç vd., 2007: 5).

Alevîlik, dinî ve sosyal organizasyonlar geliştirirken Türk kültür ve tarihi açısından da önemli gelişmelere sebebiyet vermiştir. Günümüzde Horasan'ı atalarının yurdu olarak sıklıkla anan Alevî kitleler, Horasan Türklüğünü sahiplenmekte ve kendilerini Oğuz Türkleri(Türkmenler) olarak Anadolu Türklüğünün temel unsuru görmekteyler. Bu noktada Alevîlik Anadolu Türklüğü açısından son derece önemlidir (Kılıç vd., 2007: 37).

Bektaşîlik, Türk'ün gerçeğe giden yolu olduğu gibi, Bektaşî dergahlarında Kur'an-ı Kerim'in gerçek anlamını yaşatan yerlerdir (Kılıç vd., 2007: 41).

Farklı fikir ve inanç tecrübeleri yaşayan Türkler, 7. yüzyılla beraber İslâm dini ile tanışırlar. Türkistan'da, Horasan'da, "Türk Müslümanlığı" olarak tanımlanan özel ve nitelikli bir yorum geliştirirler. Felsefî ve tasavvufî yönleri ağır basan bu gelenek, karizmatik tarihî temsilcilerini de beraber oluşturur.

Hoca Ahmet Yesevî 12. yüzyılda Horasan tasavvuf geleneğinin temel temsilciliğini yapar. Söylediği hizmetlerle Türk topluluklarının gönül dünyasına seslenir. Adı ve düşüncesi yüzyılları aşır günümüze ulaşarak büyük sevgi ve takdir kazanır.

13. yüzyıl, Moğol hareketi dolayısı ile Oğuz Türklerinin ve Türkmenlerin kalabalık kitleler hâlinde küçük Asya'dan Anadolu'ya göç ettiği dönemdir (Sümer, 1991: 177). Çeşitli Türkmen boylarına bağlı Oğuz aşiretleri, oymakları, obaları, Anadolu'nun farklı yörelerine dağılarak küçük Asya'yı yurt edinmeye başlarlar. Konar-göçer bir sosyolojik karakter taşıyan Türkmen grupları, Anadolu topraklarının Türkleşme sürecinin temel öğeleri olurlar (Eröz, 1991: 74).

"Horasan Erenleri", "Urum Erenleri" gibi unvanlar taşıyan, "dede" ve "baba" olarak anılan Türkmen dervişleri de Anadolu'ya Türkmen kitlelerle beraber gelerek bu coğrafyada Türk iskânının yönlendirmesi olurlar (Sümer, 1999: 178; Birge, 1991: 36).

Fikrî-dinî-tasavvufî-felsefî evrelerinin temelini "Türkistan Piri" Hoca Ahmet Yesevî'nin geliştirdiği söylemin oluşturduğu Anadolu erenleri, Anadolu toprakla-

rında Hacı Bektaş Velî merkezli olarak organize olurlar. Hacı Bektaş Velî, bu der-
vişlerin önderi olur ve tarihsel karizmatik bir kişiliğe dönüşür (Birge, 1991: 58).

Hacı Bektaş Velî gösterdiği başarı ve kazandığı saygıyla, Türk kültürü ve “Ehl-i
Beyt”, “On İki İmam”, “nübüvvet” ve “velâyet” gibi dinî öğeler üzerine temellenen
Anadolu Alevîliğinin ve adıyla anılan Bektaşî geleneğinin “*serçeşmesi*”, “*hünkârı*”,
“*piri*” olur.

Hz. Pîr; bilimin, bilimsel çalışma ve bilimsel düşüncenin değerini ortaya
koyarak ileriye dönük, yaşanan çağın gereklerine uygun, gelişen hayat şartları
paralelinde bir yaşama biçiminin insan topluluklarınca seçilip benimsenmesi
yolunu, kendisini izleyenlere daima telkin etmiştir (Yalçın, 2004: 53).

“Cem”, “Kurban”, “Cem törenleri”, “Âyin-i cem” adları altında yapılan dinî tö-
renler, Alevî-Bektaşî geleneğinde çok önemli yerleri olan ve çok önem taşıyan
bire müessese olarak karşımıza çıkarlar.

Alevî-Bektaşî inancını benimsememiş olan çevrelerce sanıldığı gibi aksine
bu törenler, tamamen insalcıl, ahlakî değerlere son derece bağlı, İslâmiyet’in
temeline ve özüne aykırı yönler taşımayan, insan vicdanına ters düşmeyen bir
karakter içinde uygulanmıştır. Ayrıca bu törenlerde eski Türk törenlerinden, ge-
leneklerinden bazı önemli izlerin var olduğunu görebilmek de mümkündür.

İster Alevî, isterse Bektaşî “cem törenleri” olsun; bunlar belirli maksatlar için,
belirli adlar altında gerçekleştirilirler. Bu törenleri şu şekilde sıralamak müm-
kündür:

1- “İkrar verme - yola alma töreni ya da ikrar verme kurbanı”:

Bu tören genellikle, Alevî-Bektaşî olmayan; ancak, bu yola gönül verip de ka-
tılmak isteyenler için yapılırdı. Bazı bölgelerde de Alevî-Bektaşî bir Ana-Baba’dan
dünya’ya geldikleri halde, henüz evlenmemiş ya da “musahip” edinmemiş genç-
ler için de uygulanırdı.

2-“Musahiplik töreni (kurbanı)”:

Bu tören iki ailenin, yani evli iki çiftin birbirlerinin sırdaşı, dostu, arkadaşı,
kardeşi olmak ve daima birbirlerinin yardımlarına koşmak, birbirlerini koruyup
kollamak yolunda vermiş buldukları kararın, konu komşu huzurunda yapılan
bir törenle tescil edilmesidir.

3-“Abdal Musa töreni (kurbanı)”:

Bu tören, sohbet etmek; türlü toplumsal problemleri tartışmak ve onlara çö-
züm yolu aramak; tarikat konusunda gençlere yol-yordam göstermek; din, mez-

hep ve tarikatle ilgili temel ilkeler hakkında bilgiler verip öğütlerde bulunmak, bu konularla ilgili soruları cevaplamak gibi amaçlarla yapılır.

4-“Görgü töreni (kurbanı)”:

Bu törene “görgü kurbanı, tercüman kurbanı” gibi adlar da verilir. Esas itibarıyla bu törenler “tören” teriminden çok “kurban” terimiyle anılırlar; yani Abdal Musa kurbanı, Görgü kurbanı gibi söylenirler. Tüm bu törenler ya da kurbanlar hangi maksatla yapılırsa yapılsınlar, yapılış ve yürütülüş şekilleri, bazı önemsiz ayrıntıların dışında, genel hatlarıyla birbirlerinin benzeridirler. Bununla beraber, bölgelere ya da bu törenleri yöneten dedelerin bilgi, görgü ve yeteneklerine göre bu törenlerde yine az-çok birtakım farklılıklara rastlamak da her zaman mümkün olur; ancak, ne olursa olsun törenlerin temel karakterleri yine de hep aynıdır, aynı ahlâkî ve vicdanî ölçüler içinde uygulanır.

“Görgü kurbanı” adı altında yapılan törenler, Alevî-Bektaşî törenlerinin en önemlilerinden biri olarak kabul edilir. Zira “On iki hizmet” bu törenlerde mutlaka gerçekleştirildiği gibi, tüm semt ya da köy halkı da görgüden geçirilirler. Bu törende küsler barıştırılır. Alacak-verecek davaları bir çözüme bağlanır. Kişilerin birbirlerinden şikâyetleri varsa dinlenir, haklı-haksız ayırt edilir. O güne kadar bilerek-bilmeyerek işlenmiş olan tüm kusur ve günahlara, bunları bir daha tekrarlamamak üzere tövbe edilir.

Sayılan önemli bu dört cem töreninin (kurbanının) dışında bazı bölgelerde uygulanan şu törenler de vardır: “Dârdan indirme”, “Düşkünlükten kaldırma”, “Koldan kopma” gibi bazı kurbanlar, “cemler” yapılırsa da törenlerinin nisbeten basit oluşları dolayısıyla fazla önem taşımazlar.

Cem törenleri konusunda vereceğimiz “Görgü cemi” örneği ile âyin içi uygulamaları kısaca aktaracağız.

Görgü cemleri çoğu kez, eskiden köylerde boşluk mevsimi olan kış aylarında yapılırdı. Cemin yapılacağı gün, tüm köy ya da mahalle halkına haber gönderilerek cem için akşama hazır olmaları duyurulur. Bu davete “Hakka çağırmak” adı da verilir. Cemevine gelecek olan herkesin temiz-pak giyinmeleri, yıkanmış ve abdest almış olmaları gerektiği için duyurunun erkenden yapılması âdettir.

Cem törenlerinin yapılacağı yere “*cemevi*” adı verilir ve herkesi alabilecek bir büyüklükte olur. Gündüzden temizlenip döşenir, gerekiyorsa ısıtılır. Akşam önce, dede cem evine gelir. Daha sonra ceme katılacak olanlar yavaş yavaş gelerek yerlerini alırlar. Ceme katılan herkesin gelirlerken evlerinden yiyecek-içecek gibi ufak-tefek bir şeyler de getirmeleri gelenek gereğidir ki, bu bir sosyal dayanışmanın ve yardımlaşmanın işareti olarak kabul edilir. Cemlere herkes eşleriyle

katılırlar. Cemevine girenler önce dedenin karşısında “dâr’a”dururlar. Buna “peymenceye durmak” da denilir.

Cemevinde oturuşlar, yüzler dedeye dönük ve uçları dedeye doğru çok dar bir açıklık bırakacak daire biçimindedir. Bu oturuş şekliyle hem dedenin hem de ceme katılanların birbirlerinin yüzlerini rahatça görebilmeleri mümkün olmuş olur. Ceme katılanların sayılarına göre bu daireler birden fazla olarak da kurulabilir. Kadınlar ise erkeklerin en arkasında ve topluca bir yere sıralanırlar.

Her cem töreninde uygulanmamakla beraber “Görgü Kurbanı” denilen cemlerde, “on iki hizmet” mutlaka yerine getirilir. Bu on iki hizmet ve bu hizmetlerde görevli kişiler şunlardır:

- 1- Cem’in yönetimi-cem yürütme hizmeti. Yönetenin unvanı: “DEDE”
- 2- Görgüleri yapılanlara ve ceme katılanlara, cem töreni esnasında tarikat ile ilgili töreler ve usûller hakkında yardımcı olmak görevi. Görevlisinin unvanı: “REHBER”.
- 3- Cem esnasında, cemevindeki düzeni ve sükûneti sağlamak hizmeti; birden fazla da olabilir. Hizmetlisinin unvanı: “GÖZCÜ”.
- 4- Cemevinin aydınlatılması, simgesel “çerağın” yakılması; cemevinin aydınlığı ile “uyarılmış çerağın” cem süresince devamlılığının sağlanması görevi. Görevlisinin unvanı: “ÇERAĞCI”.
- 5- Cem esnasında yeri geldikçe, nefesle düvaz gibi tarikat ile ilgili müziğin çalınıp söylenmesi hizmeti. Bu hizmeti yürütenler genellikle üç kişiden oluşur. Yaygın olarak da bağlama çalarlar. Sayıları daha az ya da daha çok olabildiği gibi; ud, keman, ney, kudüm gibi çalgılar da çalınabilir. Görevlilerinin unvanı: “ZÂKİR”.
- 6- Cemevinin temizliğinin yapılması; halı, kilim, hasır, minder, post ve benzeri şeylerle döşenip hazırlanması hizmeti. Görevlisinin unvanı: “FERRAŞ, CARCI”.
- 7- Gerektiğinde isteyenlerin ellerini yıkayabilmeleri için ibrik ve leğen gibi araçların hazır bulundurulması, cem esnasında ise “saka suyunun” dağıtılması hizmeti. Görevlisinin unvanı: “SAKKA ya da İBRİKTAR”.
- 8- Cem esnasında kesilecek kurban ya da kurbanların tarikat törelerine uygun olarak kesilmeleri, pişirilip sofraya getirilmesi ve yine tarikat törelerine uygun olarak yenilip içilmesini sağlamak hizmeti. Görevlisinin unvanı: “SOFRACI ya da KURBANCI”. Bunun yeterli sayıda yardımcıları da bulunur.
- 9- Cem yürürken Allah, Muhammed, Ali, On İki İmam, Ehl-i Beyt ve Hacı Bektaş Velî aşkıyla dopdolu bir hâle gelerek çoşup taşan tüm canlar adına; bu çoşkun ve ulvî bağlılık duygularını gözle görünür hâle getirmek üzere sema’semah yapmak hizmeti. Görevlilerinin unvanı: “PERVANE, SEMAHCİ”.

- 10- Yapılacak cem töreninin tüm komşulara usulünce duyurulması hizmeti. Görevlisinin unvanı: "HABERCİ ya da PEYİK, PEYK".
- 11- Cem evinin tertip, düzen, temizlik, gerekiyorsa satılması gibi genel işlerle ilgili araç-gereçlerin hazırlanması hizmeti. Görevlisinin unvanı: "İZNİK-Çİ". Bunun da yeterli sayıda yardımcıları bulunur.
- 12- Cem esnasında gerek cemevinin, gerekse ceme katılanların evlerinin güvenliklerinin sağlanması hizmeti. Görevlisinin unvanı: "BEKÇİ". Birden fazla da olabilir.

Dedeler, ya Hacı Bektaş Velî soyundan gelen kişilerdir ya Hacı Bektaş Velî'nin halifelerinin birisinin soyundandır ya da Hacı Bektaş Velî soyundan gelen yetkili birisi tarafından o köy veya bölge halkı arasından seçilip atanmış bir ehil kişi olabilir. Bu sonuncu dedelere genellikle "dikme dede" adı verilir. Bektaşî olmayan Alevîlerde ise dedeler, genellikle, kendilerinin Peygamber soyundan geldiklerini savunan seyyidlerdir ya da onların atamış oldukları yerel dedelerdir. Derviş kolunda ise dedebaba ya da onun atadığı bir baba bu işleri yürütür.

Dede, hatta daha öncede atanmışsa rehber belli olduğuna göre cem esnasında görevlendirilen diğer on iki hizmetle ilgili görevliler, cem başlamadan önce başlarında rehber bulunduğu hâlde, sırasıyla dedenin karşısında duaya dururlar. Duaya duruş şekli şöyledir: İki el göğüste, sağ el kalp üzerinde ve parmaklar açık; "emmare nefsi" yenip "Rahmanî nefse" yönelişin bir işareti olarak sağ ayak başparmağı sol ayağın üzerinde, baş ise hafifçe öne eğilmiştir. Bazen de sol el yanda, sağ el yine parmak açık olarak kalp üzerinde bulunur. Elin ve beş açık parmağın anlamı şudur: El bütün olarak Allah'ın varlığını ve birliğini kabul edip O'na olan inancın; parmaklar ise Hz. Peygamber Muhammed Mustafa'yı Allah'ın resulü bilmenin, Hz. Ali'ye olan derin ve sarsılmaz bağlılığın ve nihayet eşi Hz. Fâtıma ile iki güzide evladı Hasan ve Hüseyin'e duyulan o büyük ve sonsuz sevginin işareti ve anlatımı olur.

Elin bu durumuna tarikat dilinde "Pençe-i âl-i abâ" adı da verilir. El, bütün olarak Allah'ın varlık ve birliğine, parmaklar ise Hz. Peygamber'e, Hz. Ali'ye, Hz. Fatıma'ya ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'e işaret olarak kabul edildiği için elin bu hâli bir yönden de Allah'ı ve Allah'a en yakın olan peygamber ailesini, yani Ehl-i Bey'ti gönülde yaşatmayı anlatır.

Hizmet sahipleri dedenin karşısında usulünce yerlerini aldıktan sonra dede dua eder.

Duadan sonra tüm hizmet sahipleri dizlerinin üstüne gelerek meydan niyazi yapıp tekrar topluca dâra dururlar. Dede bu sefer bir dua okur ve bundan sonra hizmet sahipleri hizmetlerinin başına giderler.

Ferraş ise meydana gelerek elindeki süpürgeyi üç defa meydana çalarak süpürüyormuş gibi yapar. Daha sonra süpürgesini sol kolunun altına koyarak duaya durur ve dedenin duasını vermesi üzerine, dedeye arkasını dönmeden geri geri çekilerek meydana terk eder.

Ferraş'ın cem esnasında zaman zaman meydana gelerek süpürge çalmasını anlamı ise kısaca şudur:

Âyin-i cem ilerledikçe, ceme katılan canların kafa ve gönüllerindeki maddî ve manevî tüm kirler süpürülüp atılmış olacaktır. Bunların yerlerini ise Yüce Allah'a, Hz. Peygamber'e Ehl-i Beyt'e, On İki İmam'a, Hz. Pîr'e ve nihayet bütün insanlığa karşı duyulan sevgi, saygı ve bağlılık duyguları alacaktır.

Bundan sonra görgüsü yapılacak karı-koca, yanlarında musahipleri olan aile, yani karı-koca olduğu hâlde rehberin önderliğinde meydana gelerek duaya (dâra) dururlar. Dâr'a duran bu dört kişinin ayakları çıplak, bellerinde ise "kemberbest" denilen birer kuşak vardır. Rehber ise sağ baştaadır. Meydan niyazını yaptıktan sonra rehber, âyet-i kerimesini okur.

Dede ise ceme katılmış bulunanların hepsine birden:

"Âyin-i cem erenleri! Siz bu canlardan razı mısınız?" diye sorar. Bu soru üç kez tekrar edilir. Ortada herhangi bir sorun varsa hemen dile getirilir. Mutlaka olumlu bir sonuca bağlanır. Şayet böyle bir sorun yoksa herkes buldukları yerde meydan niyazı yaparlar. Bu suretle de görgüleri yapılacak çiftlerden hoşnut ve razı olduklarını anlatmış olurlar.

Dede duasını bitirince görgüleri yapılanlar, dedenin önünde diz üzerinde otururlar. Dede en sağda bulunan talibin sağ elinden tutar, onun başparmağını kendi baş ve işaret parmağı arasına alır. Talip de sol eliyle dedenin ceketinin eteğinden tutar. Talibin solunda bulunan eşi ve musahipleri de birbirlerinin sağında bulunanların aynı şekilde eteklerinden tutarlar. Dede görgüsü yapılanlara eğilerek, yalnız onların duyabilecekleri bir sesle "Yedullâh" ayetini okur.

Görgüleri yapılanlar dedenin önünde eğilirler. Dede ise, sağ elinin parmakları açılmış olarak her birinin sırtına üçer defa vurur, buna; "Pençe-i âl-i abâ" adı verilir. Pençe vurmanın anlamı ise; "Allah'ın lûtfu, keremi ve bağışlaması; Hz. Peygamber ve tüm Ehl-i Beyt'in şefaati senin üzerinde olsun" şeklindedir.

Bazı bölgelerde ise pençe yerine, adına "erkân" denilen ufak bir sopa ile yine üç defa vurulur.

Bu iş de tamamlandıktan sonra görgüleri yapılmış bulunan canlar meydan niyazını bir kere daha yaptıktan sonra dedeye arkalarını dönmeksizin geri geri çekilerek yerlerine otururlar.

Sıra görgü kurbanının kesilmesine gelmiştir. Bunun da yine özel bir usûlü vardır.

Kesilecek kurban ya da kurbanlara su ve tuz verildikten sonra kurban sahibi ayağa kalkarak dedenin karşısına gelir. Kesilecek kurban da ilgililer tarafından meydana getirilir. Kurban sahibi, sağ eliyle kurbanın sağ ayağını hafifçe havaya kaldırarak tutar. Yine sağ ayak başparmağını sol ayağının üzerine koyar. Kurban birden fazla ise orada bulunanlardan dileyenler birer kurbanın başına geçerek aynı durumu alırlar.

Dede dualarını tamamlar tamamlamaz duayı iki dizlerinin üzerine gelmiş olarak dinlemekte bulunan tüm canlar, hemen secdeye varırlar. Dedenin okuyacağı gülbang bitinceye kadar da alınlarını yerden kaldırmazlar.

Dede gülbangını tamamlayınca zâkirler, konusu genellikle kurbanla ilgili olan üç nefes ve bir düvaz söylerler.

Zâkirler nefes ve düaz okuma işini tamamladıktan sonra hafifçe eğilerek sazlarını öperler ve “Allah... Allah...” diyerek dededen dua beklerler. Dede de duasını okur.

Bu duadan sonra *ferraş* tekrar meydana gelerek, yine simgesel olarak meydana üç kere süpürür ve duaya durur.

Ferraş duasını alıp yerine çekilince, dede topluluğa hitaben:

“Dâr çeken dîdâr göre. Erenler safhasına vara. Gerçeğe hü...” sözleri ile ceme biraz ara verdiğini bildirmiş olur. O zamana kadar iki dizinin üzerinde oturmakta olan canlar rahat oturuşa geçerler. Dileyen dışarıya çıkar.

Dileyenler de alçak sesle sohbet ederler.

Yarım saat kadar dinlenildikten sonra sıra “çerağ uyandırılmasına” gelmiştir. Çerağcı gerekli malzemeyi önceden hazırlamıştır. Kesilen kurbanın eritilmiş yağından bir parça alınıp bir kaba koyulur. Buna bir de fitil ilave edilir. Geleneksel çerağ böyle hazırlanır; ancak dedenin izni ile hazır bir mum ya da gaz lambası da bu işi görebilir; yani çerağ olarak kullanılabilir. Çerağcı, çerağ malzemesini dedenin oturduğu yerin yakınına koyarak duaya durur ve cemaatin duyabileceği bir sesle ayet-i kerimesini okur. Daha sonra da eğilip “çerağı uyandırır (yakar)”. Çerağ uyarıldıktan sonra çerağcı diz üzerine gelerek cemaatle birlikte selâvât verir.

Cemaatle birlikte verilen selâvât tamamlanınca, çerağcı yakmış olduğu çerağın önce sağına, sonra soluna, daha sonra da önüne niyaz ettikten sonra ayağa kalkar, geri geri çekilerek meydanın ortasına gelir ve düvaz okur.

Cemaat selâvatı tamamladıktan sonra, dede dâra durmuş bulunan çerağcının duasını eder.

Cem töreninde çerağ uyandırmanın; yani, cemevini aydınlatan ana ışık kaynağından başka özel bir ışık yakılmasının, bu işin de törenin ortalarına doğru yapılmasının özel bir anlamı maksadı daha vardır ki, o da şudur:

Bilindiği gibi ışık, bilginin ve aydınlanmanın da bir simgesidir. Cehaletin simgesi ise karanlıktır. Ceme katılan canlar, zaman ilerledikçe gerek dinin, gerekse mezhep ve tarikatın incelikleri konularında daha bir aydınlanmakta, daha bir bilinçlenip bilgi sahibi olmaktadırlar. Böylece gerçeğe, iyiye, doğruya ve güzele ulaşmış; kötülük, çirkinlik ve bilgisizlik karanlığından kurtulunmuştur artık. Yakılan çerağ, işte bu hâlin bir anlatımı, bir simgesi olur.

Çerağcının meydanı terk etmesinden sonra zâkirler sazlarını ellerine alarak arka arkaya üç nefes ve bir düvaz okurlar. Düvaz bitince dede bunların da dualarını yapar. Meydana gelen ferraş yine simgesel olarak meydana süpürge çalarak duasını alıp gider. Sıra ibliktarın hizmetine gelmiştir.

İbriktar bir elinde ibrik, bir elinde leğen olduğu hâlde dedenin karşısına gelir. Arkasında elinde havlu bulunan bir bacı vardır. İbriktar önce dededen başlamak suretiyle ceme katılanların ellerine biraz su döker. Bacının uzattığı havlu ile yıkanan eller kurulanır. Bu, sembolik bir abdest tazeleme, her türlü maddî ve manevî kirlilerden artık arınılmış olduğunun da bir işareti ve anlatımı sayılır.

Dedenin duasını dâra durmuş vaziyette dinleyen ibriktar ile bacı, dualarını aldıktan sonra yerlerine çekilirler.

Her bölgede uygulanmamakla beraber, birçok yerde, uyulan bir husus da cem törenine katılanların beraberce “tevhit çekmeleridir.” Eğer bu usul uygulanacaksa şimdi sırada “tevhit çekme” vardır. Cemler de tevhit de şöyle çekilir:

Zâkirler dededen izin (desdûr) alarak, Kul Himmet’in uzun bir düvazını söylemeye başlarlar. Her dörtlüğün sonunda tüm ceme katılanlar huşû içinde iki tarafa sallanarak “Lâ ilâhe illallâh” derler.

Duadan sonra dede:

“Allah Allah... Dâr çeken dîdâr göre. Dîdâr gören cehennem nârı görmeye. Erenler safhasına vara. Gerçeğe Hû..” der, herkes rahat oturuşa geçer. Yine yarım saat kadar sürecek olan istirahat faslı başlamış olur.

Cem törenine devam etmek zamanı gelince dede yüksek sesle: “Edep, erkân” diye seslenir. Herkes yerlerini alır ve iki dizlerinin üzerine gelirler. Ferraş yine meydana gelerek aynı hareketleri yapar ve “Elhamdülillah pîrimiz Hz. Bektaş’tır. Üstadımız Seydi Ferraş’tır. Ber-cemâl-i Muhammed, kemâl-i Hasan, Hüseyin,

Ali râbülende selâvat"der. Cemdeki cümle canlar selâvat getirdikten sonra dede ferraşa daha önce vermiş olduğu duayı yine tekrarlar ve ferraş yerine çekilir. Zâkirler ise sazlarını alarak "miraçlama" söylemeye başlarlar. Miraçlama, Hz. Peygamber'in Miraç olayını anlatan ve içinde bir düvaz bulunan uzunca bir manzumedir. Miraçlamanın bestesi aynı zamanda bir semah müziğidir. Bu sebeple çoğu kez bir erkek bir de bacı, Miraçlamanın okunduğu süre semah yaparlar. Bu semah için az sayıda insanın katılması gelenek gereğidir.

Yapılan bu semah Hz. Peygamber'in Miraç olayının bir tür anılışı, bir talibin de Yüce Tanrı'ya ulaşabilme yolunda harcadığı çabanın, bu sırada duyulan büyük ve derin coşkunun bir anlatımı olur. Semahın bir erkek ve bir kadın tarafından yapılması ise, Allah'ın huzurunda ve Alevî-Bektaşî geleneğinde erkek ve kadının eşit oluşunun bir simgesi sayılır.

Sema' bittikten sonra, yani "miraçlama" okunup bittikten sonra, sema' yapanlar dedenin karşısına gelerek duaya dururlar.

Duadan sonra sema'cılar yerlerine geçerlerken, zâkirler de "kırklar sema'ı" diye bilinen sema'ın giriş bölümünü çalmaya başlarlar. Daha öncede sema' yapmak üzere görevlendirilen ve genellikle altı kadın ve altı erkekten oluşan sema'cılar da yerlerinden kalkarak meydana gelirler. Eğer sema' yapılan yer dar ise, sema'cı sayısı daha az da olabilir.

Alevî ve Bektaşî cem törenlerinde yapılan sema'lar Mevlevî törenlerinde yapılan sema'lara benzemezler. Alevî ve Bektaşî sema'larında, genellikle yerel folklorik oyunlarının biçim ve ritim yönünden az-çok etkileri görülür. Sema' kıyafetleri de halkın günlük yerel giysileridir. Bunun içindir ki, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yapılan sema'lar her zaman birbirlerine benzemeyebilirler. Aksine, halkın yerel ve özel zevklerine göre göz kamaştırıcı bir renk ve biçim zenginliği sergilerler. Bu da Hacı Bektaş Velî'nin, halkın günlük yaşantısında olduğu gibi, dinî törenlerinde de yerel ve geleneksel zevklerine, yönelişlerine vermiş bulunduğu değer; İslâmiyet'i ise zorlayarak ve korkutarak değil de, tasavvufun engin hoşgörülü potası içinde Anadolu insanına sunmak, böylece sevdirep benimsetmek çabasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmış olur.

Sema'ların müziği ise, beste yönünden bölgelere göre çeşitlilik gösteren özel bir türdür. Güfte olarak, yani müzik sözü olarak herhangi bir nefes, düvaz ya da koşma, güzelleme olabilir. Güfte sahibinin illâ da bir Alevî, Bektaşî şairi olması da her zaman aranmaz. Sema'lar çoğu kez güftelerin konularına göre ad alırlar. : "Kırklar sema'ı, Turnalar sema'ı" gibi.

Kırklar sema'ı yapıp tamamlandıktan sonra sema'cılar dedenin karşısında saf bağlayarak duaya dururlar. Daha sonrada herkes çekilip yerlerine otururlar.

Şimdi sıra “Sakka suyu” dağıtımına gelmiştir. Rehber herkesin duyabileceği bir sesle:

“Edeb, erkân” çağrısını yapar. Cem’e katılanlar iki dizleri üzerine gelirler. Sakka ise, içinde su bulunan bir tas ile meydana gelerek dedenin karşısında duaya durur.

Cem’de bulunanlar selâvatı tamamladıktan sonra, sakka elindeki tasan, bardağa birer yudumluk su koyarak dede ile beraber üç kişiye sunar.

Sakka, bir dörtlük okuduktan sonra, elindeki kaptan sağ avucuna az miktarda su dökerek cemde bulunanların yanlarına gidip üzerlerine yağmur taneleri şeklinde serper.

Sakka, hizmetini tamamladıktan sonra meydanın ortasına gelerek duaya durur. Sakka meydandan çekilince zâkirler de bir mersiye söylemeye başlarlar. Söylenen mersiye adedi birden fazla da olabilir.

Mersiye okunup bitince sofracı elinde ekmeğin ve kurbanın etinden bir parçanın koyulmuş bulunduğu bir tepsi ile meydana gelerek duaya durur ve duasını okur.

Bektaşîlik ve Alevîlikte yemeğe genellikle “lokma” adı verilir, yemek sözü pek kullanılmaz. Özellikle de cemlerde daima lokma diye anılır.

Ceme katılanların mevcuduna göre yeterli sayıda sofralar kurulur. Lokmalar getirilir. Herkes sofradaki yerlerini aldıktan sonra dede duaya durur.

Dede duasını tamamlayınca sofrada oturanlar yemeklerini yemeğe başlarlar. Herkes yemek işi tamamlanınca iki ellerinin parmak uçlarını sofraya koyarak beklerler.

Birçok dede cem töreni süresince hiç kimsenin içki almasına izin vermez. Şayet izin verilmiş ise bunun da bir usûlü-erkânı vardır:

İçki kabı hiçbir şekilde ortaya koyulmaz ve hiç kimse de dilediği gibi içki içmez. Bu husus önemli bir kuraldır. İçkiyi, dileyenlere orta yaşlı bir erkek, *sakî* sunar. Kadınların içki vermesi kesin olarak yasaktır, böyle bir uygulama yanlıştır. Sakî, içki kadehini iki elinin avuçları arasına alarak isteyenlere sunar. Bu sırada iki dizinin üzerindedir. Kadehi alan kişi de aynı tarzda kadehi avuçlarında saklayarak alır ve öylece içer. Sâkî her kadeh sunduğu kişiye hitaben, “Aşk olsun, aşk u şevk olsun, nûr-ı îman olsun” gibi sözler söyler. İçki ancak, dinlenmek için verilen aralarda içilebilir ve mutlaka da sarhoş olmayacak kadar alınabilir. Bunu sakî ayarlayıp düzenler.

Yemekten sonra carcı, yani ferraş yine meydana gelerek süpürgesini üç defa meydana çalar ve duaya durur. Dede bilinen duasını verdikten sonra yerine çekilir. Dedenin işaretini üzerine zâkirler sazlarını alarak tekrar üç nefes ve bir düvaz söylemeye başlarlar. Genellikle usûl, zâkirlerin deyişlerini söyleyip bitirmelerinden sonra cem törenini sona ermesi şeklindedir; ancak genel istek olursa, dede töreni uzatabilir. Uzatılan bu süre içinde düvazlar, nefesler söylenir; Sema'lar yapılır; dedenin dinî, ahlakî, insanlık ve komşuluk ilişkileri gibi konularda açmış bulunduğu sohbetler dinlenir.

Cem töreni uzatılmayacak ise dede, "cem birleme" gülbangını okur ve bu gülbang'tan sonra herkes buldukları yere birer meydan niyazi yaptıktan sonra kalkarak evlerine dağılır. Dede ise tüm hizmet sahiplerini çağırır. Karşısında saf hâlinde duaya durmuş bulunan hizmet sahiplerine de dua okuduktan sonra dede yerinden kalkar, daha önce çerağcı tarafından yakılmış bulunan çerağı yerinden alarak meydanın ortasına getirir. Yüzünü biraz önce oturmakta bulunduğu yere çevirir. Oturduğu yere "post" adı verilir ve "peygamber postu" diye anılır. Dedeler bu posta Hz. Peygamber'e vekâleten oturmuş olurlar. Dede, daha sonra yere dizlerinin üzerine oturur. Hizmet sahipleri ise ayakta ve el bağlamış buldukları safı bozmadan beklerler. Daha sonra da dede bir dua okuyup çerağı söndürür ve hizmet sahipleri ile birlikte cemeviden ayrılırlar (Yalçın, 2004: 453-471).

Dinler her şeyden önce toplumların kendilerini tanıma ve tanıtmaya aracı olmuşlardır. Din bir kimliktir. Alevî toplumları da kendi bilincini hissetmek için cem ibadetini yerine getirmektedirler. Bu bağlamda din toplum yaşantısı ile birlikte ortaya çıkan ve toplum yaşantısı ile birlikte gelişen bir olaydır (Sezer, 1981). Alevîlik ise Anadolu toplum yaşantısında ortaya çıkmış bir inanç olup bu inançlarını 'cem törenleri' ile sürdürmektedir.

Alevîlik sosyal hayatın yaşanan tüm açmaz ve sıkıntılarını hukuksal bir teribat geliştirerek "cem" in içine almıştır. Cem ibadeti; ikrar, görgü, rızalık, müsaahiplik, düşkünlük gibi dinî, sosyal ritüel ve kurumlar üzerine oturtulmuştur. Bu gerçekler ilk bakış ile dinî pratikler olarak görülmesinin yanında Alevî kimlik taşıyan bireyi sosyalleştiren, sosyolojik gerçeklerdir. Alevî birey ikrar vererek "müşahip olarak" bir inançsal ritüel gerçekleştirmenin yanında, Alevîliğin sosyal ve hukuksal belirleyicilerine de dâhil olmaktadır. Birey bu uygulamaları yaşayarak Alevîlik inancına dâhil olmaktadır (Kılıç vd., 2007: 36).

Bu çalışmada amaç; cem törenlerine yapısalçı açıdan bakarak gösterge-nin altında yatan gösterileni ortaya çıkarmak ve ortaya çıkardığımız göstergeyi Durkheim'in düşünceleriyle analiz edip, cem törenlerinde toplumsal bir işleve sahip olan semahın figürlerindeki anlamı/gösterileni ortaya çıkarmaktır.

Bu çalışmada yapısalcılık bir metodoloji olarak kullanılmıştır. Yapısalcılığın hedefi; yüzeydeki somut olgulardan yola çıkarak metnin/toplumun/kültürün derin yapısını kavramak, yüzeyden derine gitmektir.

Yapısalcılığın kurucusu, dilbilimci Saussure'dir. Yapısalcılığın temel kavramlarını Ferdinand de Saussure 'Genel Dil Bilim Dersleri' adlı eserinde 20. yy.ın başında ifade etmiştir.

Saussure'nin dilbilime getirdiği üç önemli kavram:

Gösterge = gösteren + gösterilen
(sözcük) (ses) (anlam)

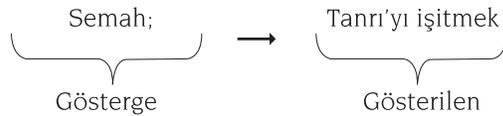
Göstergeyi oluşturan gösterge ve gösterilen ilişkisi bir kâğıdın iki yüzüdür. Birlikte kâğıdı, sözcüğü oluştururlar. Gösteren(biçim) ve gösterilen(içerik) birbirinden ayrılamazlar. Gösteren bu ilişkide belirleyici işlev taşır. İçeriği için biçimden yola çıkmaktadır. Amacı, gösterende şifrelenmiş anlamı çözmektir. Cem törenlerine bu şekilde bakılarak yüzeydeki somut olgulardan gösterilene ulaşmaya çalışılmıştır.

Cem törenlerine Durkheim'ci perspektiften bakacak olursak, Durkheim toplumsal olayların niteliklerini şu şekilde anlatır: 'Kardeşlik, kocalık ya da yurttaşlık ödevini yaparken, üzerine aldığım işleri yerine getirirken, kendimin ve eylemlerimin dışında, hukuk ve töre (örf)lerde yeri olan birtakım ödevleri yapmış oluyorum. Bu ödevler duygularıma uygun düşse, gerçekliğini içimde duysam bile yine de nesneldirler; çünkü bunlar içimde doğmamıştır, bunları eğitim yoluyla dışardan almışımdır. Çoğu zaman üzerimize düşen yükümlülüklerimizi bilmeyiz de, kanuna ya da kanunun yetkili yorumcularına başvururuz. Bunun gibi, imanlı kişi bağlı olduğu dinin inanç ve dinî tapınmalarını doğar doğmaz hazır bulmuştur. Bu inanç ve tapınmalar imanlı doğmadan var olduklarına göre, onun dışında bir gerçeklikleri var demektir. Düşüncelerimi anlatmak için yararlandığım işaretler sistemi, borçlarımı ödemek için kullandığım para sistemi, ticaret ilişkilerinden işime yarayan kredi aracı, mesleğimde izlediğim yolar vb. bunları kullansam da kullanmasam da bende bağımsız olarak vardılar.' (Emile Durkheim, Din Hiyatının İptidai Şekilleri)

Durkheim'e göre toplum bireylerin bir toplamı değil bir birleşimdir. Ögelelerini yani bireylerini aşmıştır.

Cem törenlerine yapısalcı açıdan bakıp bunları örneklerle açıklayacak olursak:

ÖRNEK 1)

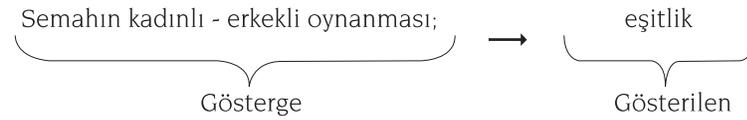

Değerlendirme

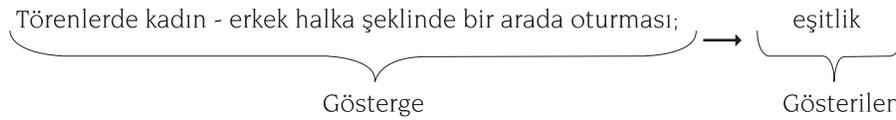
Tanrı = Ortak bilinç

Semah = ibadet = Tanrı'yı dinlemek

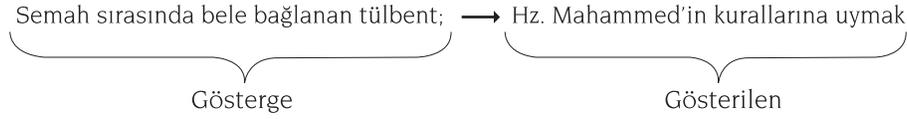
Burada ortak bilinç manevîdir. Doğal ihtiyaçlardan uzaklaşmanın bir aracı olarak semah, maddî dünyadan uzaklaştırıp manevî dünyaya yakınlaştırır; yani toplumu hissetmememi-zi sağlar. Burada da Durkheim'in bencil alturist insanına gideriz; çünkü Alturist insanda, toplum sayesinde başkasını düşünür hâle geliriz. Örnek olarak çobanın sesini dinleyen sürü. Semah ibadetini yerine getiren insanlar bunu yaparak Tanrı'yı işitmek, ona yakın olmak eğilimindedirler. Aynı şekilde Kur'an'da ilk ayetin 'oku' olması gibi. İnsanlar bu ilk ayeti Tanrı'yu görmeden sadece işiterek yerine getiriyorlar. Durkheim'in deşimiyle din açıkça toplumsal bir şeydir. Din tasavvurlar kolektif gerçekleri ifade eden müşterek tasavvurlardır; yani bu grupların hedefi, bu grupları meydana getirmek, onları devam ettirmek ya da yeniden yaratmaktır; ancak kategoriler din kökenli ise o zaman onların bütün dinlerde ortak olan şeye dâhil olmaları gerekir. Onlarda toplumsal şeyler ve kolektif düşüncenin ürünü olmaları gerekir. Bu bağlamda bakıldığında din kökenli toplumsal şeylerin ürünü olan ortak nokta 'Tanrı'yu görmemek, Tanrı'yu işitmektir'. Din Tanrı'nın sesini duymaktır.

ÖRNEK 2)**Değerlendirme**

Tanrı'nın tüm kulları kadın-erkek ayırmadan eşit kullardır. Eşitlik fikri evrensel dinlerdendir. Tanrı hayatında herkesin eşit kabul edilmesi (cinsiyet, sınıf, ırk, vs. ayrımı olmadan). Durkheimci açıdan bakıldığında toplumu oluşturan herkes toplumun/Tanrı'nın kulu ögesidir. Çünkü Durkheim der ki, "Ben topluma ya da Tanrı'ya itaat ederken kendime itaat ediyorum; çünkü ben toplumun ürünüyüm".

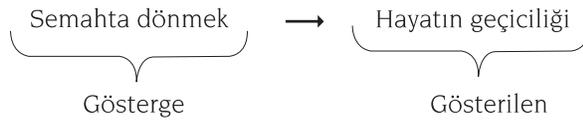
ÖRNEK 3)**Değerlendirme**

Yukarıda belirtildiği gibi Tanrı katında kullar eşittir. Bu şekilde oturuş 'başın ayak, ayağın baş' olması, yukarıda bahsettiğimiz gibi herkesin eşit olmasını simgeler.

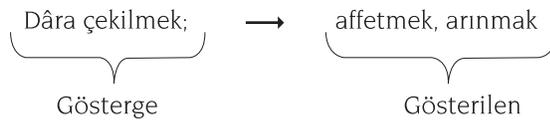
ÖRNEK 4)**Değerlendirme**

Rivayet odur ki; "Kırklar meclisine gelen Hz. Muhammed'e Salman-ı Farisî bir üzüm tanesi verir. Ve bu üzüm tanesini kırklar meclisinde paylaştırılmasını ister. Hz. Muhammed Cebrail'in getirdiği tabakta bu üzüm tanesini sıkır ve dağıtır. Bunu içen kırklar düşer, kırklar düşen sarığı alır ve 40 parçaya ayırıp bellerine bağlarlar".

Bu rivayet sonucunda denilebilir ki Alevîliğin inanç dünyasının kökeninde üç temel kural vardır: "*Eline, beline, diline sahip olmak*". Bunlar olmaksızın Alevî olunamaz. Bunlarla anlatılmak istenen kendi eliyle koymadığına el uzatmaması, eliyle başkasına zarar vermemesi, diliyle bir başkasına zarar vermemesi, namusunu koruyup bir başkasının namusuna zarar vermemesidir; yani bu ifade, dinin ve toplumun ahlâk kurallarına uymak gerektiğini söylemektedir. Durkheim'in de dediği gibi alturist insan kuralları ahlâk kurallarıdır. Bu rivayetle de Hz. Muhammed'in düşen sarığının 40 parçaya bölünüp bele bağlanması, onun söylemiş olduğu kurallara gözetilmeksizin uyulduğunu bize göstermektedir.

ÖRNEK 5)**Değerlendirme**

Burada dünyanın sürekli dönmesinden hareketle, zaman akışı ile semahın da dönerek oynanmasının zamanı temsil ettiğini söylemek mümkündür. Burada zamandan kastedilen maddî hayatın geçici oluşudur. Bu nedenle toplumdaki, ahlâk kurallarına uyulması gerektiğini açıklamaktadır.

ÖRNEK 6)

Değerlendirme

Cem törenlerinin en önemli parçalarından biri dâra çekilmektir. Dâr; amacı ve değişik biçimleri bulunmakla birlikte, özü itibarıyla halkın huzurunda yargılanmak, halkın huzurunda söz vermek ve arınmaktır. Bir Alevî yaşamı boyunca birçok kez dâra durur, dâra çekilebilir ya da özünü dâra çekebilir. Kendisiyle ya da içinde yaşadığı toplumla hesaplaşır. Yaşanan bir nevî eleştiri, özeleştirici sürecidir. Amacı insana yararlı olmak, olgun insan (insan-ı kâmil) konumuna yükseltmektir. Denilebilir ki cem törenleri, kimi durumlarda, işlenen suçlar karşısında halkın şuçu yargılayıp karar verdiği bir mahkeme niteliği taşır.

Hannah Arendt'ın değimiyle "bağışlamanın ve söz vermenin ölçüsü ve türü de; kendisinin taşıyabileceği bağışlamanın ya da sadece kendisiyle ilgili olan sözleri yerine getirmenin ölçü ve türlerini belirlemektedir".

ÖRNEK 7)

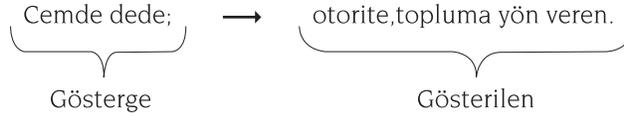

Değerlendirme

Cem törenlerinin önemli bir başka boyutu da müşahip tutmaktır. Yol kardeşi olarak adlandırılan müşahip tutmak iyi huyluların (yol düşkününü olmayanların) kadını, bacı bilmesi; erkeği, kardeş saymasıyla gerçekteşir. Yol kardeşliği genellikle iki çift arasında olur. Bu çiftlerin tasada-kıvançta, varlıkta-yoklukta, sağlıkta-hastalıkta birbirlerine arka çıkmaları gereklidir. Birbirlerine öz kardeşten daha yakın olmaları, birbirlerini desteklemeleri esastır. Musahip kardeşlerden birinin zengin olması gözetilerek paylaşımıcılığın, yardımlaşmanın geliştirilmesi ve kibirin kırılması amaçlanır. Müsahip olacaklar üç yıl birbirini sınarlar. Anlaşacaklarına inanınca bu yola girerler. Bu yoldan dönüş yoktur. Daha sonra yeniden bir yıllık deneme süresi verilir. Eğer olumlu gelişirse cem töreniyle birlikte müşahip olma da gerçekteşir. İlişkiler böylece sağlam bir zemine oturtularak topluluğun sürekliliği sağlanmaya çalışılır. Her Alevî çifti bir yol kardeşi tutmak zorundadır. Bu dört kişilik iki aile, Alevî toplumun çekirdeği sayılır. Alevîlerde iki kardeşin çocukları birbiriyle evlenebilirken yol kardeşi olanların çocukları birbiriyle evlenemez. Biri zorda kaldığında diğeri hemen yardımına koşar. Bunu severek ve töreye dayanan bir görev olarak yerine getirir. Yol kardeşleri birbirinin gidişatını, çocuklarının durumunu izlerler. Kötü yola sapmamaları için göz kulak olurlar. Acıları, sevinçleri, tasaları ortakdır.

Hannah Arendt; "Servetin, asıl işlevi daha çok sermaye yaratmak olan sermaye hâline gelmesiyle birlikte, özel mülkiyet de müştereken paylaşılan dünyaya özgü bir sürekliliğe eş ya da ona yakın bir hâle geldi." demektedir.

ÖRNEK 8)

Değerlendirme

Cemde dede, cem yapılacak yerin en üst tarafında ve ocak yanında önceden hazırlanmış, ceme katılanların hepsi tarafından rahatça görülebilecek ve duyulabilecek bir yerde, bazen serilen postun üzerinde oturarak cemi yönetir. Cemde oturuş halka şeklinde, belli bir düzen içerisinde, diz üstüdür. Ancak zaman zaman dede destur verdiğiğinde, rahat oturulabilir. Buda dedenin cem törenlerindeki otoritesini bize açıkça göstermektedir. Cem sırasında öncelikle müsahip tutma töreninde ve de toplumda görülen bazı bozukluklar arttığında dede, törenin önemli bir bölümünü nasihate ayırır. Onlara Durkheimci açıdan bakarsak burada dedenin yapmaya çalıştığı, toplumu oluşturan ahlâk kurallarına uymayı, itaati sağlamaktır.

ÖRNEK 9)

Değerlendirme

Bu dört kapı, Alevîliği belirleyen dört ilkeyi anlatır. Bu kapıları açıklarsak;

Şeriat kapısı: İlke olarak Alevîlikte İslâm'ın koyduğu kurallara uyma zorunluluğu vardır. Şeriat kapısı Hz. Muhammed'in ilkelerini koyduğu kapıdır. Alevî inancına göre biçimsel olan bu kapı açılmıştır. Artık aynı şeyleri yapmak gereksizdir. Alevîliğe göre şeriat, kişinin dünyada insanca doğup, insanca yaşam sürmesidir.

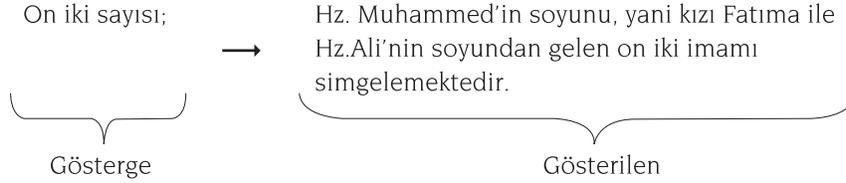
Tarikat kapısı: Hz. Ali'den kaldığına inanılan bu kapı ile Alevîliğin kuralları belirlenmiştir. Tarikat kapısına girmek yol kardeşi tutmakla başlar. Tarikat kapısına giren kişinin önemli sorumlulukları vardır. Bunların başında tarikatın sırlarını saklamak, kimseye söylememek gelir.

Marifet kapısı: İlim yoluna giriştir. Bilgisizlikten, hamlıktan, kalabalıktan kurtulma; bu kapı ile gerçekleşir.

Hakikat kapısı: Evrenin tüm sırlarını, yaşamın anlamını, önemini; insanın değerini, gerçeğini anlayıp kavrama evresidir. Burada kişi tarikat düzenine göre olgunluğa ulaşmış sayılır. Kişi benlikten sıyrılmış, gönülde bütün insanlık duygularını toplamış, kesin “birlik”e varmış demektir.

Hannah Arendt’a göre kapıyı selamlama eylemine bakacak olursak; “Eylem önündeki karşılıklı bağımlılık, yani başlatıcının ve öncünün yardım için başkalarına bağımlılığı ile kendilerine eylemde bulunma fırsatı sunması bakımından takipçilerinin öncüye olan bağımlılıkları, bütünüyle farklı iki işleve bölünmektedir. Hâkimin/cemde bakacak olursak dedenin, bir imtiyazı hâline gelen buyruk verme işlevi ile tebasının ödevi hâline gelen bu buyrukları yerine getirme işlevidir”.

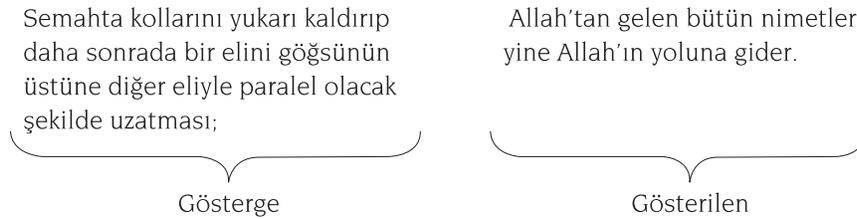
ÖRNEK 10)

Değerlendirme

Burada on iki sayısının Alevîlerce nasıl düşünüldüğünü ve kategorilendirildiğini/simgeleştirildiğini görebilmekteyiz. Buna Hannah Arendt “Kategorilerden mahrum bir insanı, bir toplumu, ya da bir dönemi tasavvur edebiliriz. Ancak bu temel mefhumlar bize zihnin normal fonksiyonundan hemen hemen ayrılmaz gibi görünmektedirler. Kategoriler düşüncenin iskeletidir. Onlar dinî düşüncenin bir ürünüdürler.” demektedir.

ÖRNEK 11)

Değerlendirme

Semah dönenlerin yaptıkları hareketler ortaktır ve aynı hareketleri yaparak aynı düşünce etrafında toplanırlar. Durkheim’in söylediği üzere burada her şey,

herkes için ortaktır. Hareketler kalıplaşmıştır. Herkes aynı durumda aynı şeyi yapar ve davranıştaki bu ortaklık düşüncedeki ortaklığı ifade eder.

Semahta ortak olan düşünce "Allah'tan gelen bütün nimetlere çok şükür"dür. Her inançta olduğu gibi Alevî-Bektaşî inancının da bazı kutsal günleri, ibadetleri vardır. Gerçi Alevîlikte ibadetin yeri, şekli, zamanı, mekânı yoktur. Alevîlikte esas olan her zaman kâmil (olgun) insan olmaya çalışmak, kendine reva gördüğünü başkasına da reva görmektir.

Kurban Bayramı, hicrî takvime göre zilhicce ayının onuncu günü başlar. Kurban Bayramının birinci gününden başlayarak yirmi gün sayılır. Yirminci günün akşamı muharrem orucu için niyet edilir ve oruç başlar. Muharrem orucundan önce üç günlük masum-ı pâk orucu tutulur. Bu oruç Kûfe'de şehit düşen Müslüm Bin Akıyl ile çocukları İbrahim ve Muhammed için tutulur. Müslüm, İmam Hüseyin'in amcasının oğlu; İbrahim ile Muhammed ise amcasının torunlarıdır. Üç günlük masum-ı pâk ve on iki günlük muharrem orucu olmak üzere on beş günlük oruç tutulduktan sonra, muharrem orucunun on üçüncü günü kurbanlar tığlanır ve aşure dağıtılır. Kurban, İmam Ali Zeyne'l-Abidin'in Kerbelâ katliamından kurtuluşundan duyulan sevinci belirtir. Muharrem ayında eğlence yapılmaz; bıçağa ve kesici aletlere el sürülmez, düğün-nişan-sünnet törenleri yapılmaz; karı-koca ilişkileri kesilir, kurban kesilmez, et yenilmez. Kerbela şehitlerinin çektikleri susuzluğu hissetmek için su içilmez, eğlence yerlerine gidilmez, saç ve sakal traş olunmaz (www.aleviforum.com).

Nevruz; Farsça bir kelimedir ve yenigün (yeni/nev; gün/rûz) anlamına geliyor. Miladî takvime göre 21 Mart günü Nevruz günüdür. Nevruz, Alevî toplumun önemli bayramlarından biridir. Yine Nevruz bayramı, salt Alevîler için değil hemen hemen bütün doğu toplumları için önemli bir gündür. Alevî söylencelerinde Nevruz gününde gerçekleşen önemli olaylar şöyle sıralanır:

- Dünya kuruluşunu bugün tamamlar.
- Hz. Muhammed'e nübüvvet bugün ihsan edilir.
- Hz. Ali bugün doğmuştur.
- Bugün Hz. Ali ile Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatma'nın evlendiği gündür.
- Hz. Muhammed, bugün Gadir-hum'da okuduğu hutbede, Hz. Ali'yi vâsî tayin eder ve kendisinden sonra Müslümanların önderi (imamı) ilan eder.
- Bugün Hz. Ali'nin hilafeti elde ettiği gündür.
- Bugün Hacı Bektaş Velî'nin Anadolu'ya gelişinin ilk günüdür. Rum erenlerinin şah-ı velâyeti karşıladıkları gündür.
- Bugün, Gaip erenleri "kırklar'ın" toplandığına inanılır. Bu nedenle bugün "Kırklar Bayramı" olarak da bilinir.

- Hz. Hüseyin'in intikamını almak için Muhtar Sakafî önderliğinde gizli bir teşkilat kurulur. İhtilal işareti olarak mahallelerde büyük bir ateş yakılır. Bu gün de tesadüfen 21 Marta denk gelir. O günden bugüne değin Alevîlerce zulme başkaldırı işareti olarak ateş yakılır.
- Bugün Hz. Âdem Peygamber'in yaratıldığı gündür.

Alevî toplumu nevruzu inanç esas alarak kutlarken birçok toplum da Nevruz gününe başka anlamlar yükleyerek kutlar. Her toplum kendisine özgü bir anlamla Nevruzunu tanımlar ve yine kendisine özgü bir şekilde kutlar. Alevî toplumu ise Nevruz Bayramını şu şekilde kutlar:

Nevruz Bayramı erkânı sabahtan başlar. Toplu olarak sabah yemeği yenecekse önce dede bir dua okur, herkese süt ikram edilir ve kahvaltı yapılır. Daha sonra dargınlar barıştırılır. Hasta ve yoksullar ziyaret edilir, gönülleri alınır. Yeni ölmüşlerin evlerine taziyeye gidilir. Türbe ve mezarlıklar ziyaret edilir. Nevruz şenliklerinin yapılacağı ev ve kır yerleri önceden saptandığı için, bu yerlerde tüm hazırlıklar tamamlanır. Yaşlılar için ayrı bir mekânda, gençler için ayrı bir alanda muhabbet sofraları kurulur. Gençler kırlarda şenlikler yaparlar, halaylar çekerler, ateş üstünden atlayarak dilekler tutarlar. Genç kızlar ve oğlanlar karşılıklı mâni söylerler. Nevruz Bayramı akşamı "meydan" açılır. Taliplere "nasip" verilir. Ceminde toplanılır. Tüm canlar hazır olduktan sonra, saat 20.00 civarında Nevruz erkânının icraasına başlanır.

Tahtacılar, Nevruz gününe Alevî ve Bektaşîler kadar ehemmiyet vermezler. Nevruziye söylemek yakın bir tarihte benimsenmiştir. Şu hâlde Tahtacılar'da bayramlar, Muharrem Bayramı, Kurban Bayramı, Haziran Bayramıdır. Zemheride büyük bir âyin veya dinî merasim yapılırsa da, bunu bayramdan saymıyorlar (Yörükân, 2006: 277).

Hızır, Altaylı şamanlarının inanç ve kültür önermelerinde önemli bir yer tutar. Radloff'un Türk halk edebiyatı örneklerinde rastlanılan Şaman dualarında "Hızır" kavramının fonksiyonel değerini gözlemek mümkündür: "Hz. Hızır atadur, sizden medet dileyemem". Çiftçilere Hazret-i Hızır pir olmuştur, sizden medet diliyorum, derdime deva diliyorum gibi anlamları taşır. Hızır ve İlyas adlarından oluşan Hıdırellez de aynı kültürün varyantlarıdır. Hıdırellez, Hızır ve İlyas peygamberlerin her yıl buluştuklarına ve buluşma anısına tabiatın yeniden canlandığına inanılan 6 Mayıs günüdür.

Alevî teolojisinin önemli kavramları, bu ad merkez olmak üzere işlenir ve geliştirilir. Abdal Musa kurbanı, bu Hızır Nebi gününde ele alınır. Hızır balı, Balım Sultan'ı temsil eder. Hızır-İlyas kurbanı, mayısın altıncı günü yürütülen merasime verilen addır. Hepsinin üstünde Hızır Peygamber, ölümsüzlük suyu içmiştir.

Zaman zaman dünyaya gelerek darda olanların yardımına koşar ve tabiata yeniden can verir. Alevî kültüründe Mehdi kavramıyla uyum sağlayan yapısı da var. Mehdi de gaip imamdır, bir gün gelecek ve insanlığı kurtaracaktır (Türkdoğan, 2006: 195).

Semah; Alevîlerin ibadeti olan cemin ayrılmaz bir parçasıdır. Cemin belli bir aşamasında dedenin işareti ile bağlama eşliğinde, kadın ve erkek canların çalınan nefesler eşliğinde birlikte yaptıkları dinsel törendir. Semah dönmek, Alevîlerin ibadeti olan Cem içinde yapılan on iki hizmetten birisidir. Semah dönen canlar; duygunun, sevginin, aşkın dorukta olduğu; âdeta ayrı bir dünyaya yolculuk edilen bir trans hâlini yaşarlar.

Alevîler cem gibi, semahın da kaynağının kırklar meclisinden geldiğine inanırlar. İnanışa göre Hz. Muhammed, Miraç dönüşü kırklar meclisine uğrar. Salman-ı Farisî bir üzüm tanesi ile içeri girer ve Hz. Muhammed'e, "Ey yoksulların hizmetçisi! Bu üzüm tanesini bize paylaşır." der. Cebrail bir tabak getirir ve Hz. Muhammed (sav) onun içinde üzüm tanesini ezip şerbet yapar. Bu şerbet, kırklardan birinin dudağına deyince tümü kendinden geçer; kalkıp, "yâ Allah" diyerek semah dönerler. Semah o gün bugündür erenler meclisinde dönülür. Horasan'dan Anadolu'ya süren yolculukta semahın pirlüğünü yapan Hünkâr Hacı Bektaş Velî el-Horasanî; "Semah, ariflerin aleti, muhiplerin ibadeti, taliplerin maksududur. Bizim semahımız oyun değildir, İlahî bir sırdır, mecazî değildir." der. Anadolu, hangi ulustan, hangi ırktan, hangi inançtan olursa olsun bütün insanlara, bütün dervişlere, bütün ermişlere, bütün uluslara kapılarını ardına kadar açmış, derin sevgi ve saygı göstermiş insanların yurdudur. Anadolu insanı ile Anadolu tarihi bir bütündür. Anadolu insanı, başkalarından aldığına kendi özelliklerini de katmış, yoğurmuş, yeni bir sentez oluşturmuştur. Çok Tanrılı, tek Tanrılı bütün dinler Anadolu'da buluşmuş, karışmış, kaynaşmış; yeni bir inanç, yeni bir düşünce tarih sahnesine çıkmıştır. Alevî semahı bu tarihsel birlikteliği en yalın bir tarzda bize ifade etmektedir. Semahlardaki her düşünce, her ana fikir onun; bu dünyanın efendisi olan insanla çözüme ulaştırılması açısından birden bire dünya halk danslarından farklılaşmasını sağlamaktadır. Böylece günümüz insanının varamadığı bu hümanizmayı, ta karanlık XIII. yy.dan bugüne pırl pırl parlayarak devamlılığını sürdüren Alevî semahları, iç dinamizmini mutlaka Hacı Bektaş Velî'nin felsefesiyle beslemiştir. Bu semahlar ne bir dandır ne de ritüeldir. Bu semahlar insanın bu dünyadaki varlığını anlatan dans destanlarıdır. İç insan sevgisiyle dolup taşan destanlar dizisi. Bu anlatım biçimindeki saf ve temiz paklık insanı yüreğinden vurmaktadır. Birlikte barış, birlikte dostluk ve kardeşlik, birlikte sevgi; bugün dünyamız insanının söyleyip de bir türlü varamadığı duraktır.

Alevî semahlarında bağlama belirleyici olmasına karşın, Çepni Alevîlerde on iki çalgı bulundurulur. Bu on iki saz aynı türden olabileceği gibi değişik türlerden de olabilir. Semahın belli sayıda kişilerle dönülmesine özen gösterilir. 2-4-8-10 veya 3-5-7-12 gibi sayı kümelerine denk düşürmeye çalışılır. Semaha genellikle dört can semaha kalkarak başlanır. Semah sırasında ayaklar çıplaktır. Kadınların başı eşarplıdır. Erkeklerde baş açık, ayak çıplaktır. Dede makamı kutsal makamdır. O makama semah dönülürken sırt dönülmez. Üstelik secde edilir. Alevî semahlarındaki renklilik, Anadolu'daki renkli kültürel zenginliğin bir yansımasıdır. Bu renklilikte; Kerbela'da haksızlığa karşı boyun eğmeyen Hz. Hüseyin'i, Türkmen kocası Dede Korkut'u, Pir Sultan Abdal'ı ve son Ata'yı bulmak olasıdır.

Kırklar semahı: Kökenini, kırklar ceminden alan semahtır. Alevîler arasında en yaygın semahtır. Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin ve kadın-erkek canların yer aldığı, 40 kişinin bulunduğu kırklar meclisini sembolize eder. Üç zamanlıdır. Dua, ağırlama ve yeldirme (hızlı) adlı bölümlerden oluşur. Genellikle cemlerde yaşlı canlar bu semahı dönerler. Alevîler arasında en yaygın dönülen semahtır.

Turnalar semahı: Turna kuşunun, Alevî edebiyatında özel bir yeri vardır. Turna ile Hz. Ali arasında bir ilişkinin olduğu varsayılır. Turna semahı, turna kuşunun figürlerine dayanır. Hareketler; turnanın hareketlerine benzer. Yavaş ve olgundur.

Kırat semahı: Semahları genelde kadın ve erkek canlar birlikte dönmesine karşın, kırat semahını bacılar dönerler. Bu semahta; güneş çevresindeki gezegenlerin dönüşü sembolize edilir. Eski Türk inançları kırat semahının düşün eksenini oluşturur. Bu aynı zamanda Türk tarihinde atın önemine vurgu yapar.

Tahtacı semahı: Antalya-Toros yöresindeki Tahtacı Türkmenlerin döndüğü semaha bu ad verilir. Bir bacı ile bir erkek can birlikte semah dönerler. Daha fazla kişi ile dönülen ve adına Tahtacı semahı denenler de vardır. Semahlarda, ellerin yukarıdan alınıp aşağıya verilmesi şeklindeki figür, Hak'tan alıp halka vermek anlamına gelmektedir. Bu sosyal bölüşümdeki adaleti sembolize eder.

Trakya semahı: Semahlar; buldukları yörenin halk dansları ile etkileşim içinde bulunurlar. Bu nedenle yöresel farklılıklar görülür. Trakya semahları da yöredeki halk sanatının zaman zaman etkisini ifade etmektedirler.

Urfa semahı: Bu semah da Urfa'daki Türkmen Alevîlerin âdeta damıtılarak korunan semahlarıdır. Bunlar içinde en özgünü ise; Urfa-Kıyas semahıdır. Urfa semahı da genel özellikleri ile birlikte biraz Urfa etkisini de taşımaktadır.

Rodos semahı: Osmanlı döneminde Anadolu'dan Rodos'a yerleştirilen Alevî Türkmenlerin döndüğü semahlardır. Semahın yerel kültürden etkilenmediğini söylemek olası değil. Bu nedenle Rodos semahı; Anadolu-Rodos karışımı bir birleşim sayılır.

Lâdik semahı: Adını Samsun-Lâdik'ten alan Lâdik semahını 8 bacı, 8 erkek can döner.

Hacıbektaş semahı: Hacı Bektaş Velî'ye saygı semahıdır. 8–12 can ile dönlür. Sağ el göğüste mühürlenmiş olarak semaha başlanır.

Hubyar semahı: 5 bacı, 4 erkek can ile dönlür. Kollar sarkık, öne doğru eğilmiş olarak semaha başlanır. Semah sırasında; hem kendi hem daire eksenini etrafında dönerler. Semahlar içinde ritmik olarak en hareketli dönülen semah sayılır.

Her inanç kendine uygun düşen bir yaşayış ve düşünce biçimini de oluşturur. Alevîlik de bir inanç sistemi olarak bu inanca bağlı olan insanların yaşamında, ibadetlerinde, toplumsal yapısında, ilişkilerinde etkili olmuştur. Cem konumuzun, Alevî topluluklarında yüzyıllarca gördüğü işlevleri genel olarak ise şu şekilde açıklayabiliriz:

Cem kurumunun dinsel işlevi ön plandadır. Alevîliğin temel ibadeti bu yolla icra edilir. Cem, Alevînin inancını oluşturan düzenli bir ibadet olmaktadır.

Cem kurumunun bir diğer yönü sosyal ve eğitsel işlevidir. Sosyal dayanışmayı sağlamanın yanı sıra orada gerçekleştirilen törenle ilgili ve anlatılanlar inanca, tarihe, gündelik yaşama ilişkin bilgiler de içermektedir. Geleneksel kır yaşamında, buldukları toplum içinde nispeten daha eğitilmiş ve okumuş olan dedeler, cemlerde sundukları bilgilerle uzun süre bu eğitsel işlevi yerine getirmişlerdir.

Sonuç olarak da Alevîlerde hayat çok sıkı ve birbirini tamamlayıcı kurum ve kurullarla donatılmıştır. Bu da sosyal yaşamı en ince ayrıntısına kadar düzenlemiştir.

KAYNAKLAR

a. Yazılı Kaynaklar:

ARENDR, Hanna. (1994). *İnsanlık Durumu*. Çev: Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yay.

BIRGE, John Kingsley. (1991). *Bektaşîlik Tarihi*. İstanbul

ERÖZ, Mehmet. (1991). *Yörükler*. İstanbul.

KILIÇ, Filiz; TOK, Turgut; KÖKEL, Çoşkun; BÜLBÜL, Tuncay. (2007). *Horasan'dan Anadolu'ya Alevîlik-Bektaşîlik ve Denizli Oğuz Yerleşimine Genel Bakış*.

SEZER, Baykan. (1981). *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

SÜMER, Faruk. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler)*. İstanbul.

YALÇIN, Aziz. (2004). *Malakat-ı Hacı Bektaş Velî*. İstanbul: Der Yay.

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya. (2006). *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*. İstanbul: Ötüken Yay.

TÜRKDOĞAN, Orhan. (2006). *Alevî Bektaşî Kimliği*. İstanbul: Timaş Yay.

b. Genel Ağ Kaynakları:

www.aleviform.com